

М. М. Ясинок*

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ СПРАВ ЩОДО НАДАННЯ НЕПОВНОЛІТНІМ ОСОБАМ ПРАВА НА ШЛЮБ

Кожна особа вільна у виборі своєї поведінки. Таке правило мало місце ще в Давньому Римі, незалежно від того, якого питання це стосувалося. Разом з тим сімейні правовідносини вже тоді мали свою особливість. Така особливість полягала в тому, що давньоримська сім'я несла на собі відбиток родового ладу і будувалася за принципом підпорядкування владі глави сімейства (*pater familias*)¹. В той же час принцип свободи шлюбу вважався першоосновою і міг бути укладеним лише між особами, які досягли полові зрілості і знаходилися в здоровому розумі, за згодою домовладки жениха і нареченої².

Проте якщо з якоїсь причини молоді не отримували згоди домовладки, вони зверталися за дозволом на шлюб в магістрат. Однією із умов вступу до шлюбу була наявність шлюбного віку — 14 років для жениха і 12 років для нареченої та відсутність близького споріднення³.

Введення неповнолітньої нареченої в будинок майбутнього жениха не означало укладення шлюбу, неповнолітня наречена, якій не було 12 років, могла перебувати в будинку свого майбутнього чоловіка, але шлюб вважався укладеним лише з того часу, коли наречена досягала шлюбного віку⁴.

Такі основні умови щодо укладення шлюбу є і сьогодні. Ними є:

- а) добровільність чоловіка і жінки на вступ до шлюбу;
- б) наявність шлюбного віку;
- в) відсутність близького споріднення;
- д) одношлюбність.

Дослідженням питань шлюбно-сімейного характеру були присвячені роботи В. П. Юрасова, А. М. Рабець, О. Й. Пергамент, О. А. Пушкіна, З. В. Ромовської, А. В. Афанасєвої, Л. В. Сапейко.

Проблеми теорії окремого провадження в цивільному процесуальному праві були предметом наукових досліджень В. І. Тертишнікова, П. П. Заковоротька, В. А. Кройтора, М. Й. Штефана, С. Я. Фурса. Разом з тим досліджень, які б були на стику галузей сімейного та цивільного процесуального права, у сучасній юридичній науці поки що дуже мало.

Метою цієї статті є дослідження особливостей щодо надання неповнолітнім особам права на шлюб у судовому порядку та запропонування порядку розгляду таких справ в судах загальної юрисдикції.

Першими законодавчими актами, які поклали початок становленню нових сімейних відносин на території колишнього СРСР, був Декрет РНК РСФСР від 18 грудня 1917 року "Про цивільний шлюб, дітей та введення книг актів цивільного стану"⁵. Відповідно до даного Декрету шлюбний вік для чоловіків було встановлено 18 років, а для жінок 16 років. Аналогічно шлюбний вік було визначено і в ст. 109 Кодексу законів про сім'ю, опіку, шлюб і акти громадянського стану Української РСР⁶. В примітці до цієї статті зазначалося, що "Народний Комісаріат внутрішніх справ Молдавської АРСР, окружні органи запису актів громадянського стану і голови районних виконавчих комітетів за належністю, беручи до уваги господарські й побутові умови громадян, особливо жителів сільських місцевостей, можуть давати дозволи на шлюб з особами, які не досягли зазначеного в цій статті віку, якщо до досягнення цього віку лишається не більше як півроку і якщо подано посвідку лікаря про допустимість цього шлюбу".

Таким чином, на початку ХХ ст. в Україні проблема щодо надання неповнолітнім особам, які не досягли шлюбного віку, права на шлюб вирішувалася шляхом надання дозволу органами виконавчої влади. Таке адміністрування зазначених питань, з однієї

© Ясинок М. М., 2008

* суддя Білопільського районного суду Сумської області, кандидат юридичних наук, доцент

¹ Підопригора О. А. Римське приватне право. — К.: Вид. дім "Ін Юре", 2001. — С. 124.

² Дождев Д. В. Римское частное право. — М.: Норма, 1997. — С. 288-289.

³ Підопригора О. А. Вказ. праця. — С. 132.

⁴ Дождев Д. В. Указ. работа. — С. 289.

⁵ О гражданском браке, о детях и о введении книг актов гражданского состояния: Декрет СНК РСФСР // Сборник Указов РСФСР. — 1917. — № 9. — Ст. 160.

⁶ Кодекс законів про сім'ю, опіку, шлюб і акти громадянського стану Української РСР // Збірник указів УРСР. — 1926. — № 67-69. — Ст. 440.

сторони супроводжувалося зловживаннями з боку посадових осіб, а з іншої — вирішувало специфічне питання шлюбно-сімейних відносин у формально-наглядovому порядку.

Разом з тим в цей період шлюбний вік у Закавказзі був визначений для чоловіків — 16 років, а для жінок — 13 років. У Російській Федерації з прийняттям Кодексу законів про шлюб, сім'ю та опіку в 1926 році шлюбний вік для чоловіків і жінок складав 18 років⁷. Такий же підхід до розгляду даного питання мали і Основи законодавства Союзу РСР і союзних республік про шлюб та сім'ю⁸ (далі — Основи). Разом із тим ч. 2 ст. 10 Основ зазначала, що законодавством союзних республік може бути передбачено зниження шлюбного віку, але не більше ніж на два роки. Законом Української РСР від 20 червня 1969 року було затверджено Кодекс про шлюб та сім'ю Української РСР⁹, де в ст. 16 було зазначено, що шлюбний вік встановлюється у 18 років для чоловіків, в 17 років для жінок. Разом з тим, в частині другій даної норми було вказано, що “виконавчі комітети районних (міських) Рад депутатів трудящих можуть у виняткових випадках знижувати шлюбний вік, але не більше як на один рік”.

Таким чином, з прийняттям у 1969 році Кодексу про шлюб та сім'ю Української РСР було змінено підхід щодо розгляду питання про можливість вступу до шлюбу неповнолітніх осіб від його дозвільної форми до зниження шлюбного віку в адміністративному порядку.

Зміна в підходах щодо вирішення даного питання кардинально не змінювала ситуацію. Тепер такі особи зверталися з заявами до районних виконавчих комітетів і чекали часу, коли їх заяву буде внесено до засідання райвиконкому, яке проводилося один раз на місяць. У разі ж невнесення заяви в уже сформований порядок денний засідання, дане питання переносилося на наступний місяць. Така процедура отримання фактично дозволу на шлюб, зміст якої зводився до зниження шлюбного віку, була настільки заадміністрована, що такі особи, як правило, вимушені були ходити по кабінетах із відділу в відділ з проханням щодо прискорення розгляду даного питання.

З прийняттям 26 грудня 2002 року нового Сімейного кодексу України питання щодо надання права на шлюб вирішується у судовому порядку. Відповідно до ч. 1 ст. 22 СК України шлюбний вік для жінок встановлено 17 років, а для чоловіків — 18 років¹⁰.

Разом із тим в житті виникають такі обставини, коли неповнолітній особі важливо отримати право на шлюб, бо реєстрація шлюбу породжує ряд нових правовідносин, які є життєво важливими як для самої особи, так і її майбутньої дитини, чи дитини, яка вже народилася. Такі об'єктивні обставини вже не залежать від неповнолітньої особи, але вони самі по собі змінюють життєвий статус такої особи.

Справи щодо надання права на шлюб сьогодні віднесені до справ окремого провадження у зв'язку з їх безспірністю. Разом із тим законодавець не закріпив в ЦПК України процесуальний порядок розгляду даної категорії справ, обмежившись лише вказівкою про те, що “у порядку окремого провадження розглядаються також справи про надання права на шлюб” (ч. 3 ст. 234 ЦПК України).

Таким чином особливність розгляду даної категорії справ полягає в поєднанні в одне ціле процесуальних вкраплень в нормах сімейного права, аналогії справ окремого провадження та застосування загальних положень Цивільного процесуального кодексу України.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 23 СК України “за заявою особи, яка досягла чотирнадцяти років, на підставі рішення суду, такої особі може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам”. Таким чином, на підставі судового рішення шлюбний вік як чоловіків, так і жінок може бути знижено до 14 років. Але для того, щоб таке право отримати, потрібна умова, за якою право на шлюб повинно відповідати інтересам самої неповнолітньої особи.

Разом з тим такий нормативний припис як надання права на шлюб в судовому порядку не може розглядатися як обов'язком щодо безумовного задоволення заяви. У заявника є право на звернення до суду з даним питанням і право на шлюб, отримане по суду. Якщо перше урегульовано законом, то друге право є якісно новим, бо воно виникає не на підставі закону, а на підставі рішення суду, а тому воно є набувальним правом.

⁷ Кодекс законів о браке, семье и опеке РСФСР. — М.: Юридическая литература, 1953.

⁸ Основы законодательства Союза ССР и союзных республик о браке и семье, утвержденные Законом СССР от 27.06.1979 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. — 1968. — № 27. — Ст. 241.

⁹ Кодекс про шлюб та сім'ю Української РСР // ВВР УРСР. — 1969. — № 26. — Ст. 204.

¹⁰ Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. / Офіційне видання. — К.: Концерн “Вид. дім “Ін Юре”, 2004.

Враховуючи той факт, що судові рішення ухвалюється судом як однією із гілок державної влади і від її імені, то таке право розглядається державою як індивідуальне нормотворення і не є загальним для всіх неповнолітніх осіб. Також суд не дає дозволу на вступ до шлюбу в усіх випадках, коли є такі звернення до суду, бо в даному разі мова йде про те, що кожна така особа повинна довести перед судом необхідність для неї такої дії як вступ до шлюбу. Таким чином суд не роздає права, а перевіряє об'єктивність звернень, наявність підстав для таких звернень, встановлює коло заінтересованих осіб, вислуховує їх думку і на підставі такого дослідження приймає рішення, зважаючи на те, що така категорія справ є безспірною. У цьому випадку мова йде про збирання та надання доказів суду, які б підтверджували наявність поважних причин для неповнолітньої особи, на підставі яких останній було б надано право на шлюб. Саме на цьому питанні законодавець акцентує свою увагу, а не на шлюбному віці неповнолітньої особи, хоча дане питання є не менш важливим для законодавства.

Сьогодні відбувається більш швидкий фізичний та психічний розвиток людини, у зв'язку з чим постає питання, а чи мають юридичні підстави особи, яким не виповнилося 14 років, при наявності поважних причин, просити суд надати їм право на шлюб. Сімейний кодекс України відносить даних осіб до малолітніх. Такий статус зберігається за ними до виповнення їм 14 років, а з 14 до 18 років такі особи набувають статусу неповнолітніх (ч. 2 ст. 6 СК України). Малолітні особи за будь-якої умови не можуть вступати до шлюбу, бо вони не досягли шлюбного віку і не можуть отримати судові рішення щодо надання їм права на шлюб, бо вони не досягли віку неповнолітньої особи і в зв'язку з чим не є процесуальними суб'єктами справ даної категорії.

Лише при досягненні особою 14-річного віку, у такої особи виникає право на звернення до суду щодо надання їй права на шлюб. У разі задоволення її заяви шлюбний вік у чоловіків максимально може бути скорочено на 4 роки, а жінок на 3 роки.

Разом з тим у штаті Массачусет (Північна Кароліна) шлюбний вік для чоловіків складає 14 років, а жінок — 12 років. Такий же шлюбний вік мають жінки в Іспанії, Венесуелі, Уругваї. В Пакистані, наприклад, взагалі не існує мінімального шлюбного віку для жінок¹¹. У Болгарії загальний шлюбний вік для чоловіків і жінок складає 18 років. У той же час, при наявності поважних причин з дозволу голови районного суду на підставі згоди на це батьків чи опікуна, яка подається в письмовій формі з нотаріально посвідченими підписами неповнолітнім, може бути надано право на шлюб. При цьому зменшення шлюбного віку можливе лише до 16 років (ст. 12 СК Болгарії)¹². У той же час, не дивлячись на те, що неповнолітній особі було надано право на шлюб, це ще не означає, що така особа в обов'язковому порядку зобов'язана вступати до шлюбу. Якщо вона цього не зробить, вона втрачає таке право. Суд, даючи право неповнолітній особі на шлюб, на думку автора, зобов'язаний вказати, з ким така особа хоче вступити до шлюбу. Разом із тим, якщо особа не використала таке право і будучи неповнолітньою захоче вступити до шлюбу з іншою особою, вона повинна повторно отримати таке право в суді.

Які ж обставини неповнолітніх осіб при їх зверненні до суду щодо отримання права на шлюб можуть бути визнані судом поважними? Законодавчо встановленого переліку таких обставин не існує.

Разом із тим до таких обставин, як правило, належать: вагітність неповнолітньої дівчини, якій пропонується шлюб, чи вагітність повнолітньої дівчини, з якою хоче побратися неповнолітній чоловік, який ще не досяг шлюбного віку, чи обидва неповнолітні просять надати право на шлюб у зв'язку з тим, що у них вже народилася дитина чи її народження очікується.

Не можуть отримати право на шлюб неповнолітні особи, які мають намір вступити до шлюбу з родичами по прямій лінії споріднення, з рідними та двоюрідними братами та сестрами, племінниками, рідними тітками та дядьком. Разом із тим право на шлюб може бути надано між рідною дитиною усиновлювача, яка є неповнолітньою, та усиновленою ним дитиною.

У той же час право на шлюб не можуть отримати неповнолітні усиновлені діти в разі намагання їх вступити до шлюбу з усиновлювачами, але ж коли усиновлення буде скасовано, то таке право може наступити.

Наше сімейне законодавство не передбачає отримання згоди батьків (усиновлювачів) опікунів на те, щоб неповнолітні особи могли зареєструвати шлюб. Разом з тим, на думку автора, участь батьків (усиновлювачів) опікунів у судовому засіданні в якості заінтересованих осіб, а також особи, з якою хоче вступити до шлюбу заявник є обов'язковою, бо в даному випадку, по-перше, відбувається факт емансипації, за яким

¹¹ Орлова Н. В. Брак і семья в международном частном праве. — М., 1966. — С. 20-22.

¹² Семейн Кодекс. — София, 2004.

неповнолітні особи, вступивши до шлюбу, набувають повної цивільної дієздатності, але вони все одно потребують всебічної допомоги батьків, які повинні знати про те, що їх неповнолітня дитина хоче вступити до шлюбу. По-друге, шлюб є добровільним союзом чоловіка і жінки, тому суд через батьків, особу, з якою хоче вступити до шлюбу заявник, повинен пересвідчитись щодо добровільності такого рішення. В той же час, в разі заперечення батьків проти шлюбу, суд не може брати такі заперечення за основу.

Враховуючи той факт, що ЦПК України не має процесуального закріплення справ щодо порядку розгляду справ про надання неповнолітнім особам права на шлюб, тому судова практика на сьогодні є неоднозначною.

Так у Білопільському районному суді Сумської області в 2006 році було розглянуто три таких справи¹³. У всіх трьох справах заявниками були неповнолітні жінки, які були вже вагітні. В якості заінтересованих осіб у двох справах брали участь батьки дівчат¹⁴, в одній справі заінтересовані особи не залучалися¹⁵.

Аналогічна ситуація і в інших судах щодо розгляду справ даної категорії. Так, в Буринському районному суді Сумської області по одній із справ даної категорії в якості заінтересованої особи було притягнуто орган опіки та піклування Гвинтівецьку сільську раду¹⁶.

Для однакового розгляду справ даної категорії у всіх судах України доцільно було б ЦПК України доповнити главою 13, яка б мала назву: **“Про надання неповнолітнім особам права на шлюб”**.

Стаття 291¹. Підсудність.

1. Заява неповнолітньої особи, яка досягла чотирнадцятирічного віку, про надання права на шлюб подається до районного (міського) суду за місцем мешкання даної особи.

Стаття 291². Зміст заяви.

1. Заява про надання права на шлюб підписується і подається до суду безпосередньо самим заявником і не може бути підписана чи подана представником.

2. У заяві про надання права на шлюб повинні бути викладені об’єктивні та суб’єктивні обставини, які є поважними для заявника.

3. До заяви про надання права на шлюб повинні бути додані такі документи:

- 1) копія свідоцтва про народження заявника, засвідчена нотаріально;
- 2) медичний висновок про стан здоров’я заявника;
- 3) докази, які б свідчили про поважність обставин, які виникли у неповнолітньої особи і які є підставою щодо надання їй права на шлюб;
- 4) інші документи.

Стаття 291³. Підготовка справи до розгляду.

1. Суддя під час підготовки справи до судового розгляду вирішує питання про участь у ній заінтересованих осіб — батьків (усиновлювачів) опікунів заявника та особи, з якою неповнолітня особа хоче вступити до шлюбу.

2. У разі відмови заявника від отримання права на шлюб, заява залишається без розгляду.

Стаття 291⁴. Розгляд справи.

1. Суд розглядає справу про надання права на шлюб за обов’язковою участю заявника, заінтересованих осіб — батьків, (усиновлювачів), опікунів та особи з якою неповнолітня особа хоче вступити до шлюбу, та інших осіб, яких суд визнає за потрібне допитати.

Стаття 291⁵. Рішення суду.

1. У рішенні суду повинно бути зазначено про надання права на шлюб неповнолітній особі із вказівкою прізвища, імені та по-батькові особи, з якою заявник хоче вступити до шлюбу.

2. У разі відмови заявника від вступу до шлюбу з особою, з якою він хотів вступити до шлюбу, таке право втрачається.

Таким чином, процесуальне закріплення розгляду справ даної категорії буде сприяти однаковому правозастосуванню щодо питань про надання права на шлюб в судовому порядку.

Сьогодні є нагальними наукові дослідження не окремих правових питань цивільного чи сімейного права, а комплексні дослідження, які б синтезували різні питання в різних галузях права, що давало б якісно нові наукові дослідження, які б мали більш прикладний характер. У зв’язку з цим дане питання потребує подальшого наукового дослідження.

¹³ Статистичний звіт Білопільського районного суду Сумської області за 2006 рік.

¹⁴ Архів Білопільського районного суду Сумської області за 2006 р. — Справи №№ 2-130/06, 2-654/06.

¹⁵ Архів Білопільського районного суду за 2006 рік. — Справа № 2-238/06.

¹⁶ Архів Буринського районного суду Сумської області за 2006 рік. — Справа № 2-175/06.